

Ősi esetragok „rejtőzködő” ugor képviselői*

1. Bevezetés. Az alábbiakban olyan finnugor történeti-összehasonlító nyelvészeti problémákkal foglalkozom, amelyek már az osztják kresztomátiám (HONTI 1984, 1986) írásakor fölmerültek bennem, de óvatosságból nem tudtam rászánni magamat, hogy komolyan foglalkozzam velük. Az itt előadott problémamegoldási javaslatok részben megtalálhatók ugyan az eddigi szakirodalomban, de gyakran szinte csak mellékesen megemlítve; azért vélem szükségesnek felhívni a figyelmet ezekre a morfémákra, hogy az ugor nyelvek kínálta anyag ezen része is biztosan beépüljön az uralisztikai ismeretekbe. Úgy tűnik, ezt legkönnyebben úgy lehetne megvalósítani, ha születne egy olyan kötet, amely összefoglalná az ugor nyelvek közös örökségének és egyedi sajátosságainak legfontosabb tényeit. (Ha időm engedi, talán majd meg is kísérem...)

Nemrég RIHO GRÜNTAL kolléga tett föl nekem olyan kérdést, amely felbresztette Csipkerózsika-álmából az itt tárgyalandó problémák megoldása iránti vágyamat. GRÜNTAL arról érdeklődött, vannak-e nyomai az ugor nyelvekben az ősi **-ta/*-tä* ablativusragnak. Erre föl hajdani ötleteim egyikét felelevenítve igyekeztem minuciózus munkával összegyűjteni a kérdéssel kapcsolatos szakirodalmat és azokat az ugor adatokat, amelyek ablativusi funkciót hordozó *t* elemű szuffixumot tartalmazhatnak. Közben más morfológiai elemekre is kiterjedt a figyelmem.

Elkezdtem hát kutakodni ez ügyben az ugor nyelvekben, főleg az osztjákban. Ennek a kutakodásnak az eredményeit teszem most közzé. Állításaimat igyekszem kellő mennyiségű bizonyítóanyaggal megerősíteni; adattáramat összesítve bocsátom az olvasó rendelkezésére, és fejtegetéseim során csak sorszámmal utalok az egyes adatoknak a tanulmány 2. pontjában lévő lelőhelyére.

Az itt tárgyalt szóalakok fonetikai változatossága nem mindig értelmezhető várakozásunknak megfelelő szabályos hangváltozások révén, aminek alapvetően az az oka, hogy a különösen gyakran használt szavak (ilyenek pl. a névmások, a számnevek, a határozószók, a névutók) erősen ki vannak téve a csonkulásnak és egyéb deformációnak, főleg akkor, ha rövid hangalakúak.

* Ezúton is megköszönöm lektoraim értékes észrevételeit, egyebek közt azt, hogy felhívták a figyelmemet néhány fontos szakirodalmi tételre. – A szövegidézeteket és az idézett nyelvi adatokat mindenkor a forrásaimban szereplő alakban közlöm.

2. Példák. A következőket gyűjtöttem össze: a szóba jöhető osztják határozószók és névutók, egy már esetraggá vált és névutóként is megőrződött névutó (az adatár 1. adata), valamint egy talán esetraggá valóban lévő névutó (az adattár 3. adata).

1. Ablativusi funkciójú, részben esetraggá agglutinálódott névutó: Ni *ewət* (*ewətt-*), Kaz *ewəłt*, *ewəł*, O *ewəl't* (*ewəl'tt-*) 'от, из; von; her, aus; по (с дат. пад.); entlang, während, nachdem'; ablativusrag: V *-oγ/-öγ*, Vj *-ow/-öw*, Trj *-i/-i*, J *-i*, DN *-iwə*, Kr *-iwət*, *-iwə* (DEWOS. 233). Ezekről valamikor ezt írtam: „A V *oγ/öγ*, Vj *ow/öw*, Szur. *i/i* ablativusragnak ismereteim szerint nincs megfelelője a Szal.-ban, helyette a vele etimológiailag összetartozó *iwət* névutó használatos, amely a nyugati nyelvjárásokban igen általános: *ātə rāk i. warəm nān* 'хлеб, испеченный из ржаной муки' (NyK 80: 330)¹” (HONTI 1982: 111–112). Tudtommal keleten csak a szurguti dialektusokban ismeretes, ahol *iwəł*, (Sal) *iwət* az alakja (de előfordul az *iwəłt* is, l. alább, a B) Uráli kori ablativusi **-ta/*-tä* cím alatt): Tra *tī qol pälək iwəł* 'a lucfenyőt (félbe szakította) (tkp. ezen lucfenyő feléből)', *sārtał iwəł* 'amíg megszárad' (CSEPREGI 1998: 100, még vö. 26), J *āmsilətam iwəł* 'éldegélésem (tkp. üldögélésem) közben' (CSEPREGI 1998: 122), P *sākkəł iwəł* 'két hajfonatánál fogva' (HONTI 1978: 330), Sal *qār qot iwət* 'от охотничьей избушки' (TERĚŠKIN 1981: 81), *puγəs təpə* i. 'из-под пазухи', vö. *puγəs* 'пазуха' (TERĚŠKIN 1981: 381), *təpə* 'нутро, внутренность'... (TERĚŠKIN 1981: 221), DN *puγēme* ['fiútól'], Kr *χə•tīət* ['házból'] (VÉRTES 1964: 1, 65), Ni *ma ewəttəm*, Kaz *ma ewəłtam* 'von mir', *nāñ ewəłtan* 'von dir', *tām χət tōmi ewəl* 'dieses Haus ist größer als jenes' (DEWOS. 233). A Sal nyelvjárásban „Az ablativusrag hiánya és a helyette használatos *iwət* névutó délies jegy” (HONTI 1982: 117).

2. Ni *ettə*, Kaz *eł'ti*, O *eł'ti* 'ylitse; an – vorbei; von – her stb.' ← V *elz*, Vj *elä*, Trj *älz*, J *älə*, DN *ətə*, Ni *ātə*, Kaz *äl*, O *äl* 'покрышка; Deckel' (DEWOS. 70–71; vö. még HONTI 1984: 83).

3. Ablativusi funkciójú (esetleg már többé-kevésbé agglutinálódott) V *niñit*, Vj *niñə*, Trj *niñt-* névutót tartalmazó szerkezet, amely ismert a teljes keleti osztják nyelvjáróterületen:

V *mā riñim nōñ riñinnihət jēməki* 'az én csónakom a te csónakodnál jobb', *təm kāsij-niñit oγər* 'er ist größer als jener Mann', Vj *loγ mesniñə oγər* 'a ló a tehénél értékesebb', *nōñ mēnnih oγər wəsən* 'te nálam magasabb vagy' (HONTI 1984: 65; DEWOS. 1006).

Trj *tōrəmnə kul mā niñtem jirəłti* 'az isten nem adott nekem szerencsét a halászatban' (kb. 'istentől a hal éntőlem megtagadtattott', vö. DEWOS. 407), P *łöw niñte pēta jəsəñ tuwəm* 'üdvözetlet hoztam ötőle', Sal *mā niñktem* 'éntőlem' (HONTI 1984: 83; l. még TERĚŠKIN 1981: 286; DEWOS. 1006; CSEPREGI 1998: 26).

4. Palatális hangrendű, *t-* kezdetű mutató névmás: V Vj *təl*, Trj J *təł*, DN *tət-* 'отсюда; von hier', Ni *tätta*, Kaz *təłta*, O *täl'ta* 'innen; von hier' stb., V *til-pilt* 'с этой стороны', DN DT *tət-səχet* 'von hier', V *təl-tomnam* id. [ehhez vö. V *təltəynəm* 'отсюда'], KoP *tättit* 'tuolta, sieltä; von dort', *tətit* 'täältä; von hier', *tättitta* 'оттоле; tuolta; von dort', J *təłitətə*, DT KoP *tətiittä* 'von hier (J DT); sieltä; von dort (J KoP)', Trj J *tətti*, DN DT KoP *təttə* 'здесь; täällä; hier' (TERĚŠKIN 1981: 466, 483; DEWOS. 1311, 1391–1392; vö. még HONTI 1984: 83).

¹ HONTI 1978: 330.

5. Veláris hangrendű, *t*- kezdetű mutató névmás: Trj *tá*л 'sieltä; von da', Trj J *tõ*л, DT *tõt*- 'von dort', V *taltəy* 'von dort', *tal-pilt*² 'с той стороны', V Vj *tat*, *tåt* 'там; tuolla; dort', Vj *tattj*, Trj *tåttj*, J *tattj* 'этак; so; siellä; da; dort', V Vj Trj J *tõt*, Ni Kaz *tõta*, O *tota* 'там; da, dort' (TERĚŠKIN 1981: 454; DEWOS. 1393–1395).

6. Adverbium: V Vj *küim*, Trj *kem*, *kim*-, J *kem*, *kim*, DN *kim*, Ni Kaz *kim*, O *kim* 'наружу, вон; hinaus, nach außen', V *kõmäl'tä*, Trj *keməłtä*, DN *káməttä*, Ni *kaməttä*, Kaz *kaməłta*, O *kámäl'tä* 'kintről; von draußen' stb. (DEWOS. 636; vö. még HONTI 1984: 84).

7. Adverbium: V Vj Trj Irt *num*, Ni Kaz *nüm*, O *num* 'верхний; oben befindlich', VK *numəl*, DN *numət* 'сверху, von oben (herab)', V Vj *nómäl't*, Trj *noməłta*, DN *numəttä*, Ni *numəta*, Kaz *nqməłta*, O *noməl'ta* 'сверху, von oben (herab), vom oberen Flußlauf her', V Vj *nəmən*, Trj *nomən*, Irt Ni *numən*, Kaz *nqmən*, O *nomən* 'наверху, oben, weiter oben am Fluß' (DEWOS. 988–989; vö. még HONTI 1984: 84).

8. Adverbium: VT Vj Trj *nim*, Kaz *nüm*, O *nim* 'нижний; Unter-, Ufer-; weiter unten am Fluß', Trj *náməłtä*, KoP *náməttä*, Ni *naməttä*, Kaz *naməłta*, O *námäl'tä* 'weiter vom Ufer weg (auf dem Fluß)', V Vj *nämən*, Trj KoP *nämən*, Ni Kaz *namən*, O *námən* 'на берегу; am Ufer' (TERĚŠKIN 1981: 285; DEWOS. 985–986; vö. még HONTI 1984: 84).

A mutató névmási alapú lexémák adverbiumként léteznek, a főnévből képzettek pedig névutóként.

3. Az ablativus. Két ősi esetragról szöveg a következőkben, az ugor kori **-l*-ről és az uráli kori **-ta/*-tä*-ről, amelyekről HAJDÚ ekként foglalta össze a korabeli ismereteket: „Az ablativusi **-ta*, **-tä* ragnak a magyarban (és néhány más rokon nyelvben, pl. a vogulban és az osztjákban) nincsen nyoma. Helyette mindhárom ugor nyelvben egy **-l* elemű ablativus jelentkezik: az *alól*, *felől*, *mellől*, *közül* határozószavakban (vö. vogul *kün-l* 'kívülről', *tü-l* 'onnan, túlról' stb.), és az *-UL* essivus, *-VEL* instr-komit, *-BŐL* elativus, *-TŐL* ablativus, *-RŐL* delativus, *-NÁL* adessivus, *-NŐL* kollektív ablativusi ragjaink végső elemeként” (HAJDÚ 1981: 141; l. még HAJDÚ 1987: 229–230).³ E kérdésekről némileg másképp nyilatkozott BEREZKI GÁBOR: „Az ablatívusz **-tA* ragja az ugor nyelvekben feltehetően átértékelődött, lokatívuszrag vált belőle, s így erre vezethető vissza a régi m. *-t(t)* is (vö. *itt*, *ott*, *Kaposvárt*)” (BEREZKI 2003: 52). Továbbá: „Az uráli *-tA* ablatívuszrag átértékelődése folytán az ugor nyelveknek új ablatívuszragot kellett kifejleszteniük, ez lett az **-l*. Az ugor nyelvek ablatívuszragja (vö. m. *alól*, *mögül*) valószínűleg a finnugor nyelvekben igen elterjedt **-l* helynévképzőre (vö. fi. *Karjala*) vezethető vissza” (BEREZKI 2003: 52).

² *талылт* 'с той стороны; по той стороне' (TERĚŠKIN 1961: 189), vö. *ил нилт*, *ил пилт* 'спереди, с передней стороны' (TERĚŠKIN 1961: 175, 1981: 360), Vj *itm aləy pilt* 'к вечеру' (TERĚŠKIN 1981: 360) – ezekhez még vö. DEWOS. (1145–1146). A *талылт* talán azt mutatja, hogy a két elem egy adverbiummá forrt össze, ezért következhetett be az *i > j* hangrendi átcsapás. A DEWOS. (1145) szerint az *pil* utótagként álló osztják partikula, amely a keleti és a déli nyelvjáráásokban önmagában lativusi értékű elem, északon lativuszraggal kiegészülve használatos.

³ A nagybetűs morfémák természetesen raghalmozással keletkeztek (ezekről l. KOROMPAY 1991: 293–295).

A) Ugor kori ablativusi *-l

1. Osztják

„Az ugor *-l* ablativusrag megfelelői a chantiban: *-l*, *-Λ*, *-t*. A primér ablativusrag a chantiban már nem élő formáns, csupán néhány névutóban és határozószóban maradt fenn: O. *əʷəlt* 'től, -tól'... *toΛ-tà* 'onnan'; *tàΛ-tà* 'innen'; *nōməΛ-tà* 'fölülről'” (RADANOVICS [= RÉDEI] 1956: 635). Megjegyzendő, hogy névmási adverbiumokban a pusztá **-l* ablativusrag is létezik: (4.) VT Vj *təl*, Trj J *təΛ* 'отсюда; von hier', (5.) Trj *táΛ* 'sieltä; von da', Trj J *tōΛ* 'von dort', nyomatékosítás végett azonban leggyakrabban az uráli **-ta/*-tä* folytatójával társulva szerepel, pl. (6.) V *kōməl'tä*, Trj *keməΛtā* 'kintről; von draußen', (7.) V Vj *nəməl't*, Trj *noməΛta* 'von oben (herab)', továbbá az ablativusi funkciójú, részben esetraggá agglutinálódott névutóban: (1.) Kaz *ewəΛt*, *ewəΛ*, O *ewəl't* 'от, из; von; her, aus'. A nyomatékosítás itt tárgyalandó eszköze a pleonazmus és (annak speciális változata) a reduplikáció, amely közönséges jelenség az adverbiumok, a névutók és a névmások morfológiájában, vö. pl. osztj. (4.) KoP *tāit* 'von dort', *tāit* 'von hier', *tāit*ta von dort' stb., (5.) Vj *tattj*, Trj *tāttj*, J *tattj* 'da; dort'.

Az ablativusi *-l* a kérdő adverbiumban lativusi funkcióra tett szert, pl. O *χōl* 'куда; wohin', V Vj *kōl-mōčz*, Trj *kōΛ-mōčz* 'dokуда; bis wohin', Kaz *χōΛ-peΛi*, *χōΛ-peΛa* 'куда-то', vö. DN *χāta*, Kγ *χōta* 'куда' (DEWOS. 442), a magyarban pedig locativusi funkciót vett fel, pl. *hol* (erről l. D. MÁTAI 1991: 415).

2. Vogul

A vogulban világosan megőrződött ez az esetrag határozószókbán és névutókban, továbbá összetett esetragokban (l. LIIMOLA 1963: 60–73, 99–118, 162–176). A vogulban az elativus–ablativus összetett ragjában láthatjuk viszont ezt a ragot az egész nyelvterületen *nVl* hangalakban (LIIMOLA 1963: 60–78). Vogul adverbiumokban bőségesen képviselve van ez az ősi, ugor kori ablativusrag, pl.:

TJ *lōjə•Λ*, KU KM *lūjəl*, P *lūil*, So *lūil* 'vom Unterlauf des Flusses her', vö. TJ *lōi•n*, KU KM *lūn*, P *lūin*, LO *lūn* 'am unteren Laufen eines Flusses; unten' (LIIMOLA 1963: 131, 133, 163–164; K-WWb. 407b);

TJ *jaλə•Λ*, KU *jə•ll*, So *jə•ll* 'von unten', vö. TČ *jaλə•n*, KU *jə•ln*, P *ja•ln*, So *jə•ln* 'unten' (LIIMOLA 1963: 131, 133, 163–164; K-WWb. 206a);

TJ TČ *tii•l*, KU KM KO *təyl*, LO So *tjyl* 'von hier entlang, hiernach jetzt, dann wenn, als, indem; sogleich' (K-WWb. 858b) ~ N *tīlnél* 'innen kezdve; von hier an' (M-WWb. 645b), TJ *tii•lnāl*, LO So *tjylnēl* 'von hier' (K-WWb. 858b).

3. Magyar

A magyarban is jól van dokumentálva az ugor kori *-l* ablativusrag (l. alább, a B) Uráli kori ablativusi **-ta/*-tä* című szakasznak a magyar *innen*, *onnan*, *honnan* alatti részében és HONTI 2018: 34).

A magyarban az ugor kori *-l* főleg adverbiumokban létezik eredeti funkciójában, pl. *alól*, *felől*, *elől*, *mögül*, némelykor pedig locativusi funkciója lett, pl. *alul*, *végül*, *hol*, olykor helynevekben is viszontlátjuk, pl. (nyelvjárási) *Pécsül* 'Pécsről', *Egrül* 'Egerből'. Természetesen ez van a következő, másodlagos esetragjainkban is: essivus *-ull/-ül*, adessivus *-nál/-nél*, elativus *-ból/-ből*, delativus *-ról/-ról*, ablativus *-tól/-től*.

Az ablativusi ugor *-l eredete. – Ezt az *-l ragot sokáig megpróbálták összekapcsolni az uráli *-ta/*-tä ablativusraggal, de hangtanilag téves kísérletnek bizonyult (l. alább), E. ITKONEN (1966) meg sem említi. A nyelvcsalád más nyelveiben ismereteim szerint nincs etimológiai rokona. (Még l. az 5. A tárgyalt ablativusi *-ta/*-tä, a locativusi *-t és az ablativusi *-l esetleges történeti kapcsolatairól című pontban.)

B) Uráli kori ablativusi *-ta/*-tä

Amint a bevezetőből kiderült, a szakirodalom szerint ennek a ragnak állítólag nincsenek nyomai az ugorban, adverbiumokban azonban olyan, *t* elemű végződések találhatók, amelyek funkcióik révén kétségtelenül erre az ősi ragra utalnak. Most azokkal az adverbiumokkal foglalkozom, amelyekben felfedezhető ez az elem.

1. Osztják

A (1.) Ni *ewət* stb. ablativusi funkciójú névutóként használatos, amely délen esetraggá agglutinálódott, pl. DN *χotiwə* 'házból', Kr *ewiwət* 'lánytól' (HONTI 1984: 132). A délies jellegűvé vált szurguti típusú Sal nyelvjárásban⁴ és az egyértelműen a szurgutéhoz tartozó P dialektusban ugyancsak névutóként él: Sal *ätə rək iwət warəm nān* 'хлеб, испеченный из ржаной муки', *puγəs təγpə iwət* 'из-под пазухи', ez utóbbihoz vö. Trj *puγət təγpiji* 'id.' (TERĚŠKIN 1981: 381), P *puγələli* 'ruhaöbléből', *juγ iwəλ* 'fa tetejéről', *pəyi* 'fiútól', *səkkəλ iwəλ* 'két hajfonatánál fogva' (HONTI–RUSVAI 1977: 224, 226, 228, 229, 230; HONTI 1978: 330).

RADANOVICS (1956: 635–637) az (1.) *ewəλt*, *ewəλ* stb. névutót, a vele összefüggő V -oγ/-öγ, Vj -ow/-öw, Trj -i/-i, J -i ablativusragot és az *eλ'ti* stb. névutót eleinte a közelre mutató *e- névmás származékának tekintette, később ezt így módosította: „az *ewəλ't* és az *eλ'ti* névmásokat egymással összekapcsoltam, s az *e közelre mutató névmás toldalékos alakjainak magyaráztam [...] Ma is úgy vélekedem, hogy az *ewəλ't* – persze az *eλ'ti*-től elválasztva – mutató névmási eredetű” (RÉDEI 1977: 208). RÉDEI (1977: 208) az *ewəλ't* és nyelvjárási megfelelői esetében a γ, w elemmel névmásképzőként számolt, amelyhez az -l ablativusrag járult. Ezt a névmásképzőt tévesen azonosnak vélte az ugor nyelvek sg. 3. személyű tőmássalhangzójával (RADANOVICS 1956: 635–636), később – ugyancsak tévesen – koaffixummal azonosította, amelyhez az -l ablativusrag járult (RÉDEI 1977: 209). RÉDEI (1977: 208) ellentétben nincsen az osztjákban *e- névmástó (l. DEWOS.), hanem csak *i*- (DEWOS. 3–4). STEINITZ (DEWOS. 233–234) azonban meg sem említi, hogy az *ewəλ't* névutó összefügghetne a közelre mutató *i*- névmástóval; nem is szól arról, mi lehet az *ewəλt* névutó eredete, morfológiai elemeit sem tárgyalja, csak azt közli, hogy összetartozik a keleti nyelvjárásokban meglévő ablativusraggal.

Mind a ragok, mind a névutók hangalakja arra mutat, hogy az *i után *γ állhatott. A P, Sal, déli és északi nyelvjárási névutó és a belőle keletkezett esetrag előzménye *i_γ lehetett, amely pleonasztikusan *t-vel egészülhetett ki, ennek az alapszava pedig bizonyára az *i_γ volt, amely a keleti (V, Vj, Sur) nyelvjárásokban raggá agglutinálódott: V -oγ/-öγ, TERĚŠKINNál (1961: 54) -aγ/-äγ⁵ is, Vj -ow/-öw, Trj. -i/-i, J P -i.

⁴ A szalimi nyelvjárás beszélőinek elődei a Jugan vidékéről költöztek a Szalim vidékére (CSEPREGI 2014: 21), tehát a jugani dialektust vitték magukkal, amely ott a déli nyelvjárás befolyása alá került.

⁵ TERĚŠKIN (1961: 54–55) mindegyik ragalternánusra idéz példákat, de arról nem szól, melyik milyen feltétel mellett jelentkezik (erről l. alább ugyanebben a pontban).

Az **-i_g* eredete rejtélyesnek tűnik, magánhangzójában az *i*- névmástő lenne sejtethető; ami pedig a *γ*-t illeti, teljesen tanácstalan vagyok. Arra is gondolok, hogy az **-i_g* az **i*- névmástőtől független, ismeretlen eredetű elem lehet, és ablativusi névutóként funkcionált, a keleti (V, Vj, Sur) nyelvjárásokban raggá agglutinálódott, majd a keleti peremnyelvjárásokban (P, Sal) és a nyugati dialektusokban az ugor kori **-l* ablativusraggal és az – alább tárgyalandó – uráli kori **-ta/*-tä* ablativusrag osztják folytatójával bővült. Ez az összetett alakulat aztán a déli dialektusokban raggá lett, pl. DN *χοτιwə* 'házból', Kr *ewiwət* 'lánytól'.

A Tra *ma iwəλtemi* 'tőlem' és a *Λύw iwəλτιλ* 'tőle' adatokban (CSEPREGI 1998: 26) is látható az ablativusi *-t*. Az *iwəλtemi* és az *iwəλτιλ* alakban történetileg tehát háromszoros pleonazmussal fejeződik ki az ablativusi funkció: az ugor kori *-l* ablativusraggal, az uráli kori *-t* ablativusraggal és az ősosztják **-i_g* névutóból létrejött szurguti ablativusraggal. Az általános szurguti *iwəλ* (de Sal *iwət*, Tra *iwəλt*), a raggá lett déli *iwət* (~ DN *ēyε*, DT *īyε*, Kr *īyət*; ezekhez az adatokhoz vö. VÉRTES 1964: 1–2, 30–31, 65) és az északi *ewət(t)*, *ewəlt* (Ni *ewət* (*ewətt*), Kaz *ewəλt*, O *ewəł' t*) alakok ősosztják előzményeként egymás mellett létezhetett a pleonasztikus *-t* nélküli **i_gəl* és az azt tartalmazó **i_gəlt*; az utóbbinak az *lt* elemét a déli területen és a nyizjami nyelvjárásban *tt* \geq *t* képviseli, de délen helyenként ragként elvesztette szóvégi *t*-jét. A tromagani nyelvjárásban voltaképpen a ragozási tőként is funkcionáló dativusi *mantem* formát (ehhez vö. HONTI 1984: 71, 1977: 275–276) követheti az *iwəλ* névutó, tehát: *mantem iwəλ* ~ *ma iwəλtemi* 'tőlem'.

Régebben is foglalkoztam ezzel az együttessel, és így vélekedtem róla: „A V *oγ/ōγ*, Vj *ow/ōw*, Szur. *i/i* ablativusragnak ismereteim szerint nincs megfelelője a Szal.-ban, helyette a vele etimológiailag összetartozó *iwət* névutó használatos, amely a nyugati nyelvjárásokban igen általános: *ātə rək i. warəm nān* 'хлеб, испеченный из ржаной муки'” (HONTI 1982: 111–112).

A keleti esetraggal vannak egyéb problémák is:

a) A V *-oγ/ōγ*, *-aγ/āγ*, a Vj *-ow/ōw* magánhangzója a feltehető ősosztják **-i*-vel szemben valóban rejtély, talán azzal függhet össze, hogy az **-i_g* eredetileg csakugyan önálló elem volt, és agglutinálódása során igazodhatott a névszó magánhangzójához. A V *-aγ/āγ* morféma *a* és *ā* eleme létrejöttének oka talán a keleti osztjákban gyakori nyelvállás szerinti harmóniában kereshető, amely a névszók birtokos személyjelezésekor tapasztalható. Főleg az egyszótagú főnevekhez, ha alsó nyelvállású a magánhangzójuk, vagylagosan alsó nyelvállású magánhangzóval csatlakoznak bizonyos személyragok (ennek következtében alakult ki a keleti nyelvjárásoknak a disszimiláción alapuló paradigmatis magánhangzóváltakozása); ha pedig nem alsó nyelvállásúak, a kapcsoló magánhangzó felső nyelvállású (volt az ősosztjákban) vagy *ə*,⁶ pl. V Vj *ämp*, Trj J *ämp* 'Hund' ~ Vj *ämpäm* (~ V Trj J *impəm*) 'mein Hund', V Vj *wänəm*, J *wänəm* 'Gesicht' ~ Vj *wänmäm* (~ Vj J *wiänmäm*) 'mein Gesicht' V *an*, Trj J *än* 'Pfahl' ~ V *anam* (~ Trj J *unəm*) 'mein Pfahl', V Vj *maγ*, Trj J *māγ* 'Biber' ~ J *māγam* (~ Trj *muγəm*) 'mein

⁶ Ez utóbbi TERÉŠKIN (1961: 37) anyagában szerepel, de gyaníthatólag téves észlelésről van szó, amikor *i/Ä* helyett *ə/Ö* (= TERÉŠKIN 2/ə) hangot hallott, a kettő ugyanis nagyon közel áll egymáshoz, de a könyvének szójegyzékéből idézett adatokban a várakozásnak megfelelő *i/Ä* (= TERÉŠKIN *u/bi*) jelölés látható.

Biber³ (l. pl. HONTI 1973: 309–312 ↔ V лил ’дыхание’ ~ лилим ’мое дыхание’ (TERĚŠKIN 1961: 154a), V Vj *pyt* [= *rijt*] ’лодка’ ~ *pytam* [= *rijtam*] ’моя лодка’, *lis* [= *lis*] ’силок, петля’ ~ *lisəm* [= *lisəm*] ’мой силок’ (TERĚŠKIN 1961: 37), *nur* [= *nur*] ’месть’ ~ *nuryn* [= *nuršn*] ’твоя месть’, Vj *kə̆t* ’Hand’ ~ *kõtä m* ’meine Hand’ (VÉRTES 1964: 157), Vj *lil* ~ *lilim*, Trj *lil* ~ *liləm* ’Atem’ ~ ’mein Atem’ (DEWOS. 749). Talán megerősíti a TERĚŠKIN könyvében található két, *-aγ/-äγ* ragot tartalmazó adat, hogy a nyelvállás szerinti harmónia szabja meg ezen végződések jelentkezését: *mə̆ŋ kə̆lxosə̆γ* [= *mə̆ŋ kə̆lxosə̆γ*] ’из нашего колхоза’, *jə̆ŋkə̆γ* (~ *jə̆ŋkə̆γ!*) [= *jə̆ŋkə̆γ* (~ *jə̆ŋkə̆γ!*)] ’из воды’ (TERĚŠKIN 1961: 54). A V *-oγ/-öγ* és a Vj *-ow/-öw* rag *o* és *ö* magánhangzójának labiális volta nyilván a **γ*-nak köszönhető, a **γ* > Vj *w* pedig természetes változás.

b) Szokatlan, hogy a szurguti nyelvjárásokban eltűnt a **γ*, ilyenről a **γ* esetében sem tudok. A **γ* végleges eltűnése viszonylag későn történt meg, hiszen CASTRÉN szurguti anyagában még megvan a magánhangzó mellett: *eux, iux* ~ *i* (= *eγ/?eγ, iγ/?iγ* ~ *i/?i*) (CASTRÉN 1858/1969: 28); ehhez vö. még „Der Ablativ endigt auf *īwet* (*ēwet*), Surg. *eux, iux, i z. B. xonīwet* (*xonēwet*), S. *kaneux, kani* von dem Kaiser; *īmīwet* (*īmēwet*), S. *īmijiux, īmiji* von der Frau” (CASTRÉN 1858/1969: 27).

c) CASTRÉN déli osztják leírásában akad egy feltűnő közlés: „Es giebt auch eine längere mit dem Ablativsuffix verwandte Form: *īwena* oder *īwen*; diese kommt aber sehr selten vor, z. B. *xattīwen* ’heute’” (CASTRÉN 1858/1969: 27, l. még 28). Ennek hitelességében FUCHS kételkedett: „Die Endung in *-īwet, -ēwet* ist das alte Ablativsuffix [...] Dass das *-t* in *-īwet, -ēwet* nicht mehr zum Stamm gehört, beweist auch die Form *χattīwen* ’bei Tage’ CASTRÉN 19, 70, falls sie nicht auf einem Schreib- oder Druckfehler beruht und *χattīwet* lauten sollte, wie das Wort S. 83 im Wörterverzeichnis angeführt ist” (FUCHS 1911: 99). Ez utóbbi, locativusi funkciójú alak nem szerepel a DEWOS.-ban, feltehetőleg azért, mert STEINITZ FUCHS megjegyzését indokoltnak fogadta el, de CASTRÉN (1858/1969: 27) fent idézett közlése („Es giebt auch eine längere mit dem Ablativsuffix verwandte Form”) nem támogatja FUCHS kételkedését. Ezen osztják adverbiumok *-ta/-tä* morfémajának *t* elemében azért is látom a hajdani ablativusrag folytatóját és – sokak (pl. UA. 289, 384–385; FUCHS (1911: 96–99; KARA 1911–1912: 4; LIIMOLA 1955–1956: 31, 1963: 169) nézetével ellentétben – nem valami (mutató névmási eredetű) partikulát, mert a CASTRÉN-féle locativusi *īwen* és *īwena* csak úgy jelenhetett meg, hogy az *īwet* alak *t* eleme ablativusi funkcióval rendelkezett, és ezért a locativusi *-n* könnyen a helyére léphetett (hasonló esemény volt az, hogy a m. *innét, onnét, honnét* mellet megjelent az *innen, onnan, honnan*; l. Az ablativusi ugor **-l* eredete című pontban), aminek következtében a rag vagy a névutó funkciója is megváltozott.

A CASTRÉN (1858/1969: 67) közölte déli *piretta, pirīwet* ’hinten, von hinten’ adverbiumok közül az első az **-alta/*-əltä* összetett ragot tartalmazza, a második pedig az ezen pontban tárgyalt névutóból agglutinálódott ragot (vö. V *pirəl ta*, Trj *pirəta*, DT *pirəttä* ’сзади; von hinten’ ~ Fil *pirewət* ’von hinten’, DEWOS. 1200).

SAUER (1967: 193–195) **-alta/*-əltä, *-əltta/*-əlttä* régi adverbiumi ablativusragokról írt. Ezek *l* eleme az ugor kori ablativusrag képviselője. A *t* kezdetű mutató névmásokból képzett ablativusi adverbiumok világosan mutatják, hogy az ősosztják likvida folytatói ablativusi funkció hordozói: (4.) VT Vj *təl*, Trj J *təΛ*, DN

tət 'отсюда; von hier', (5.) *Trj tã* 'sieltä; von da', *Trj J tõ*_Λ, *DT tõt-* 'von dort'. Az összetett adverbiumrag *-ta/-tä* eleme pedig a pleonazmus eredményeként nyomatékosítás végett az **-l* ablativusraghoz csatlakozott uráli eredetű ablativusrag, mint fentebb már említettem. A nyugati nyelvjárási adverbiumi végződés előzményeként rekonstruálta SAUER – nyilván STEINITZ intenciói nyomán – az **-ältta/*-älttä* változatot, mondván: „Die Form **-ältta/*-älttä* (mit *-tt-*) lässt sich in phonetisch zuverlässigen Quellen wie Karjalainen, Paasonen, Steinitz) mit Sicherheit nur aus den nördlichen Dialekten Kaz. Sy. O erschliessen, wo stimmloses *l* (*l'*) vor *t* die Realisierung von */lt/* darstellt, z. B. Sy. *jǎχa-ǎl'ti* 'zusammenlegen' [= *ǎltti*] [...] In Kaz. (KT) schreibt Toivonen in diesen Fällen ungenau *-lt-* statt *-l't-*, z. B. *χǎti* [= *χǎltti*]” (SAUER 1967: 194). Zavarba ejtőnek találok ezt az értelmezést: a) a *-ta/-tä* természetesen az adverbiumi ablativusrag, de a hosszú *t-s* *-tta/-ttä* változat alaktanilag értelmezhetetlen; b) a legkeletibb, vagyis a V, Vj nyelvjárásokban ingadozik KARJALAINEN írásmódja (*lt ~ l't*), ehhez vö. „Es fällt allerdings auf, dass Karjalainen im Ablativsuffix konsequent *-l't-* schreibt, während er bei der Verbindung */-lt-/* sonst schwankt (*-lt-* und *-l't-*)” (SAUER 1967: 195). A keleti nyelvjárások ezen morfémiáját mégis **-ältta/*-älttä* alakban rekonstruálja, az északiakét viszont **-ältta/*-älttä* formában, a déliek esetében azonban mindkettőt lehetségesnek tartja.

Én másképpen értelmezem az osztják adatok KARJALAINEN-féle írásmódját: az *lt* esetében az *l* enyhe zöngétlenedésének jelölését vélem látni az *l't* írásképbén, ennek a megfigyelésnek a helyességét igazolja, hogy a zöngétlen (!) _Λ előtagú *lt-t* nem írta KARJALAINEN *l't*-ként. Következésképpen ennek az adverbiumi ablativusragnak csak **-ältta/*-älttä* lehetett az ősztyák előzménye. Ezt megerősítendő, még a következő tényekre hívom föl a figyelmet: a *t* és az *s* előtt is bekövetkezik (vagyilagosan) a gyenge zöngétlenedés, pl. V *iǎltä* 'gehen' ~ Vj *iǎl' tã* [= *jěltä / jělttä*] 'besuchen': *iǎlam* [= *jělam*] (perfectum, sg. 1.), *iǎl' sãm* [= *jělsãm / jěltsãm*] (praeteritum, sg. 1.),⁷ *iǎltas* [= *jěltas*] (praeteritum, sg. 3.), *iǎl' t̃γ̃æn* [= *jěltiγæn*], *iǎl' t̃äγ̃æn* [= *jěltäγæn*] (perfectum historicum, sg. 3.) (KT. 202b, DEWOS. 360),⁸ Kaz *mõ*_Λ*sq*•*t̃t̃*, O *mvl'saitä* 'nicht gebrauchen' (KT. 558a; DEWOS. 925), Sy *ēl̃ti*: *sumät nol ē*. 'vom Birkenkap', *nēmēl̃ti* 'nichts', *jērti* 'regnen' (STEINITZ 1975: 54).

Az osztják névmásokat feldolgozó VÉRTES mintha részben hozzám hasonlóan látta volna az osztják *-t* végződés eredetét (ami a jelek szerint elkerülte a kérdésről később nyilatkozóak figyelmét): „Zur Charakterisierung des A b l a t i v s ist das weit verbreitetste Element die Postposition OstjN. *èuəlt* [...] welchem das

⁷ A Vj *iǎl' tã* és *iǎl' sãm* adatokban a zöngétlenedést jelző *ʹ* valójában a hármas mássalhangzó-kapcsolatból kiesett *-re* utal.

⁸ A KT. nem különítette el egymástól a Vj (1.) *iǎl' tã* [= *jěltä*] 'gehen' és a (2.) *iǎl' tã* [= *jělttä*] 'besuchen' alakjait. Egyértelműen az elsőhöz tartozik a következő: *iǎlam* [= *jělam*], ezek pedig a másodikhoz, vagyis az első ige derivátumához: *iǎl' t̃γ̃æn* [= *jěltiγæn*], *iǎl' t̃äγ̃æn* [= *jěltäγæn*], *iǎltas* [= *jěltas*], a harmadik csoportnál – kontextus híján – nem dönthető el, melyik ige alakjairól van szó: *iǎl' tã* [= *jěltä / jělttä*], *iǎl' sãm* [= *jělsãm / jěltsãm*]. STEINITZ (DEWOS. 360) felfigyelt erre a kettősségre, de nem kommentálta az alternatívan értelmezhető alakokat. Ugyanennek a felfogásnak tulajdonítom az (1.) O *ewəl' t-* (~ *ewəl' t*) írásmódját (ehhez vö. a SAUER megállapításaihoz fentebb fűzött kommentárjaimat).

Ablativsuffix der Südmundarten *-ēy3* [...] genau entspricht, angenommen, daß das auslautende *-t* im Westen das finnisch-ugrische Ablativsuffix **t ~ *δ* ist...” (VÉRTES 1967: 251). Az általa hivatkozott szerzők (BEKE 1905b: 50–62; KARA 1911: 77–82; SZINNYEI 1927: 131–134; ZSIRAI 1937: 65–66, 1994: 67–68) azonban nem az osztják szóvégi *t*-vel azonosították az állítólagos finnugor kori „**t ~ *δ*” ablativusragot, hanem az ugor nyelvek *-l* ablativusragjával.

2. Vo gul

A vogulban is megtalálni véltem az ablativusi funkciójú *t*-t a *t̃ilt* adverbiumban és társaiban: „*t̃om̃ēn k̃ūrāt t̃ilt̃ ōli* a tó kezdete i n n e n t ő l van” (KARA 1911: 78, 1911–1912: 177; M-WWb. 645b); a MUNKÁCSI-féle *t,lt* = K *t̃ilt* (~ K *t̃ēil, t̃il, N t̃il* stb.) ’innen, most, ezután; ezért; ebből; von hier; jettz nacher; darum; davon’ (M-WWb. 645a) szóhoz vö. TJ TČ *tii•l*, KU KM KO *təyl*, LO So *tijl* ’von hier, hier entlang, hiernach jettz, dann wenn, als, indem; sogleich’ (K-WWb. 858b). Ez egyértelműen a N *ti*, K *tē* ’ez; im; mindjárt; dieser; sieh; gleich’ (M-WWb. 643a), TJ TČ *ti*, KU *tə*, P *t̃̃i*, LO So *ti* ’diese(s); jettz, eben’ (K-WWb. 857a) névmás *l*-ragos alakja, a *t*-je – LIIMOLA (1955–1956: 33) óvatosan megfogalmazott véleményével ellentétben – azonban aligha lehet mutató névmásból keletkezett nyomatékosító elem, hanem csak az ősi *t* ablativusrag folytatója (megokolását l. alább).

a) Ez utóbbi feltevést megerősítheti, hogy a raghalmozással keletkezett TJ *t̃ĩül̃nāl* (~ *t̃ĩül*) ’von da, von dort’, TČ *tii•lnel*, LO So *tijlnēl* ’von hier’ (K-WWb. 858b; vö. LIIMOLA 1963: 166–167), KM *ĩĩll* (~ *ĩil*) ’von Hause’, KU *ĩilt* (~ KU *ĩōnl*, TJ *ĩĩnl•*) ’von Hause’ (K-WWb. 190a; vö. LIIMOLA 1963: 162) alakok némelyike vagy az *l* reduplikációjával (KM *ĩĩll*), vagy a névszói paradigma ablativusragjával (TJ *t̃ĩül̃nāl*, *ĩĩnl•*, KU *ĩōnl*) bővült változatával konkurrálnak.

b) Mindezek és a következő, raghalmozásos alakok is egyértelműen azt mutatják, hogy valaha ennek a *t*-nek bizonyosan ablativusi funkciója volt, vö. KU *ĩilt* ~ *ĩĩll* ’von Hause’, *kβā nlt* ~ KU *kβānl* ’außen herum, außen vorbei’ (K-WWb. 317a; vö. még LIIMOLA 1963: 162, 168), KU *ūilt* ~ *ūĩl*, LU *ui ll* ’von an, seit, nachdem, während’ (LIIMOLA 1963: 171; K-WWb. 144a).

c) Ebből a szempontból nagyon fontos adalékok a KU *ā ll ũit*, KM *ĩlβōil* ~ (folklórnyelvi) *ĩlβōit* ’von zu Hause (weg)’ adatok (K-WWb. 190a), hiszen az ablativusi funkciót az egyikben csak az *-l*, a másikban csak a *-t* hordozza. A KU *ũit*, KM *βōil*, *βōit* elemek ugyancsak adverbiumok, amelyek a KU *ā ll*, KM *ĩl* ’vom Oberlauf des Flusses her’ adverbiumhoz is hozzájárulva szintén hangsúlyosabbá teszik a funkciót: KU *ā ll ũit*, KM *ā llβōit* ’vom Oberlauf noch weiter flussaufwärts’ (K-WWb. 40b), vö. még TJ *βāil*, KU *ūĩl*, KM *βōil*, P *βui.l* ’von an, seit, nachdem’ (K-WWb. 144a). Felhívom a figyelmet arra, hogy az idézett KU adat három változatban is létezik: (*ā ll*)*ũit*, *ũilt*, *ūĩl*. A KM *ĩlβōil* ~ (folklórnyelvi) *ĩlβōit* ’von zu Hause (weg)’, KO *ĩĩlul* ’von Hause’ (K-WWb. 190a), és a KU *ā ll ũit*, KM KM *ā llβōit* adatok is pleonazmussal nyomatékosítják az ablativusi funkciót: az *-l* ablativusragot az agglutinálódott ablativusi névutó (*ũit*, *βōil*, *βōit*) követi.

Kétféle, azonos hangalakú partikulájuk van a kondai nyelvjárásoknak: KU *taχ*, KM *taχ*.

Az első KU *taχ*, KM *tâk* stb. partikula is nyomatékosíthatja az ablativusi adverbiumot, pl. KU *nāl ml taχ*, KM *nōalməltâk* 'vom Ufer (in den Wald)' ~ KU *nāl məl*, KM *nōalməl* 'vom Fluss, vom Ufer' (K-WWb. 501b–502a), KU *tōβltaχ*, KM *tōβltâk* 'von dort' ~ KU *tōβl*, KM *tōβl* 'id.' (K-WWb. 868b), KU *ēlltaχ*, *ēlltâχ*, KM *ē ll taχ* 'aus der Ferne' ~ KU KM *ē ll* 'von Weitem, aus der Ferne' (K-WWb. 44b–45a). – Ez a vogul *taχ*, *taχ* nyomatékosító partikula *t*-ből és az *aχ*, *aχ* elemből áll, ebben a partikulában az utóbbi elem a nyomatékosítás voltaképpeni kifejezője (LIIMOLA 1963: 170). LIIMOLA a *t* mibenlétéről így írt: „Es hat sich an *-lt* in solchen Fügungen wie (Kann.) KM *nəγ tōβltâk mə nn*, *om təγltâk mənə m* 'geh du jenen Weg, ich gehe diesen Weg' angeschlossen, wo die betreffenden Wörter einander gegenüber stehen und besonders betont sind (s. Verfasser a. A. S. 33⁹). In KU *ēlltaχ* [**ēlltāχ* 'aus der Ferne', l. LIIMOLA 1955–1956: 32; K-WWb. 45a] und *nāl ml taχ* ['vom Ufer (in den Wald)'], K-WWb. 502a] ist *-taχ* an das *-lt* angehängt worden, während KM *-tâk*, KO *-taχ* usw. das einfache *-t* verdrängt hat” (LIIMOLA 1963: 170). A KU *taχ*, KM *tâk* adatok *t* eleme a *t* ablativusraggal azonos, amelyhez még a *χ* és a *χ* egyértelműen (tatár eredetű) erősen nyomatékosító szuffixum járult (LIIMOLA 1955–1956: 29–30).

A vogul névszók alaktanát bemutató monográfiájában LIIMOLA az idézett adverbiumok *lt*-jének még egy történeti magyarozatát adta elő: „Es ist möglich, dass die ostj. Endung **-lta* in der Form **-lta* in die KU-Mundart übernommen wurde und von dort in KM, KO kam. Ihr Vokal schwand dann, und das so entstandene *-lt* blieb neben dem alten Suffix *-l* bestehen” (LIIMOLA 1963: 170). Ez teljességgel kizárható, hiszen a kondai vogul nyelvjárások a déli osztják nyelvjárásokkal érintkeznek, amelyekben a vitatott végződés nem *lta* vagy *lta*, hanem *tt(a)* és *t(a)* hangalakú.

Ennek az első, egyértelműen ablativusi *taχ*, *taχ* partikulának vannak hosszabb, másodlagos változatai is a kondai vogul nyelvjárásokban. A *tâkəl*, *tâkəl* partikulákat csak ablativusi adverbiumokkal kapcsolódva találtam meg a nagy vogul szótárakban (M-WWb.; K-WWb.), LIIMOLA (1955–1956: 31–33, 1963: 168–170) tanulmányaiban és AHLQVIST (1891, 1894) köteteiben. Ezek tehát az ablativusi *t* és a tatár eredetű *χ*, *χ* nyomatékosító elem összeolvadásából keletkezett első *taχ*, *taχ* származékai, amelyekben a szóvégi *l* (*tâkəl*, *tâkəl*) az ugor kori ablativusi *l* csatlakozása révén jött létre, így a KU *ēlltaχ*, *ēlltâχ*, KM *ē ll taχ* 'aus der Ferne', KU *χə tl taχ*, KM *χə tl taχ* alakokban kétszeres pleonazmus van (*-t-taχ*, *-t-tâχ*, ill. *-l-taχ*, *-l-tâχ*); a KM *kβānəl tākəl* 'von draussen' (LIIMOLA 1963: 168), a KM *təyltānkel*, KO *təyltākəl* 'von hier; hier entlang, diesen Weg' (~ KU *təyltâχ*, KM *təyltâk*) (LIIMOLA 1963: 168; K-WWb 858a), K *ūl-tānkhəl* 'изъ этого', *təul-tānkhəl* 'отгудь; onnan felől' (VNGy. 1: 287), K *tānkel*: *ūl-t*. 'ebből-abból; davon'¹⁰ (M-WWb. 654b) formák pedig hármasszoros pleonazmusról tanúskodnak (*-l tākəl*, *-l-tānkel*; ehhez vö. m. *asztat*, *asztatat*). A KM *tānkel* *η*-je másodlagos, inetimologikus járulékhang lehet (ehhez vö. KANNISTO 1925: 13; LIIMOLA 1949: 270, 1955–1956: 26–28; HONTI 2017: 116).

⁹ LIIMOLA 1955–1956: 33.

¹⁰ A szótárban tévesen P nyelvjárásbelinek van minősítve ez az adat, továbbá tévesen az N LM LU K *ton* 'az; jener' szócikkébe került.

Az első *taχ*, *taḵ* végződés csak ablativusi adverbiumok után jelentkezik, a *-t* tehát egyértelműen ablativusi funkciójú elem! Egy korábbi munkájában LIIMOLA – ha jól értem szavait – az imént idézett adatok *χ* és *ḵ* elemét a **tɒlt* ’von dort’, a **təɣlt* ’von hier’ és a K *t̪ɪlt* ’innen, most, ezután...’ típusú alakokhoz csatlakozott elemet *χ*, *ḵ* partikulának tekintette. Voltaképpen én is erre a következtetésre jutottam, de LIIMOLA azt is lehetségesnek vélte, hogy történetileg azonos lehet egy *m á s i k* (a második), vele homofon *taχ*, *taḵ* nyomatékosító elemmel, amely önálló lexémaként is szerepel a KANNISTO adatait közlő forrásokban (LIIMOLA 1955–1956: 33; K-WWb. 882a), és amelynek nincsenek olyan hosszabb alakjai, mint amilyenek a KM *t̪ɪŋk̪əl*, KO *t̪̄k̪əl* (ezeket l. az előző bekezdésben). Ezt az azonosságot teljesen kizárhatónak tartom, az idézett adverbiumok ugyanis mind ablativusi funkciójúak, és LIIMOLA (1955–1956: 31–32) is csak ilyeneket idéz ezzel az első *taχ* és *taḵ* partikulával kapcsolatban, vagyis ez az adverbiumokon látható első *taχ* és *taḵ* partikula az ablativusi *t*, valamint a tatár eredetű nyomatékosító partikula együttese, és ez a partikula csak a kondai nyelvjárások sajátja. LIIMOLA (1955–1956: 33) a két homofon partikulát egynek vélte.

A második, az elsővel azonos hangalakú *taχ*, *taḵ* a tavdai nyelvjárás kivételével ismert a vogulban mindenütt: KU *taχ*, KM *taḵ*, *t̪̄ḵ*, P *tak*, LO So *taχ* Verstärkungspartikel (K-WWb. 882a),¹¹ de semmi köze sincs az elsőhöz, mivel az ablativusi funkciójú nyugati és északi adverbiumokban egyáltalán nem jelentkezik.

A (2.) Ni *ettə* stb. ablativusi névutó kevésbé tűnik problematikusnak, mivel csak északon él, és egységes hangtani képet mutat, eredete is világos, a V *el3*, Vj *elä*, Trj *äḷ3*, DN *ətə*, Ni *ätə*, Kaz *äḷ*, O *äl* ’покрышка; Deckel’ (DEWOS. 70) főnévből származik.

RÉDEI ekképpen írt ezen adverbium etimológiájáról: „sajnálatos módon elkerülte a figyelmemet az a tény, hogy az *el’ti*-t a szakirodalom a finn *yli* ’über’, *yllä* ’über (Dat.); oben’ stb. etimológiai családjába sorolja. Az *el’ti* névutót később magam is a finn *yli*, zrj.–voj. *vil-* stb. szavakkal kapcsoltam össze” (RÉDEI 1977: 208). Ez az egyeztetés kifogástalan, éppen ezért meglepetéssel láttam, hogy az SSA. (3: 490b) nem említi meg ezt az osztják szót (de l. DEWOS. 70–72); ráadásul az SSA. a vogulból kérdőjellel illesztette a finn *ylä-* családjához a T *elḵ* (= *älk*) stb. ’ylöspäin, ylävirtaan; flussaufwärts’ adverbiumot, noha a KU *äl* stb. ’Oberteil; Ober-’ (K-WWb. 39a–40b) alapszót kellett volna odaírni, mégpedig kérdőjel nélkül.

Kétség sem férhet tehát ahhoz, hogy ezen névutó *-t* elemében is az uráli **-ta/*-tä* ablativusrag „rejtőzik”.

A (3.) osztják V *niŋit*, Vj *niŋə*, Trj *niŋt-* ablativusi funkciójú névutó csak a keleti nyelvjárásrészleten ismert, amely a V Vj nyelvjárásban csak akkor használatos, ha a melléknevek comparativusi funkcióban szerepelnek, és így e névutó voltaképpen ablativusi viszonyt fejez ki, továbbá – amint a fenti példákból sejtethető – a névutó agglutinálódóban van, illetve a V és a Vj nyelvjárásokban már agglutinálódott is; a szurgutiban csak a személyes névmásokkal használatos, talán

¹¹ Van még egy ezzel homofon, folklórszövegbeli elem is: LO *ta^kχ*, So *taχ* ’(? betonende Partikel): (?) vielleicht; wenn nur’ (K-WWb. 882a), ennek talán semmi köze sincs a fenti adatokhoz, de vö. LIIMOLA 1955–1956: 33.

már agglutinálódott is hozzájuk, és világosan ablativusi funkció hordozója. Erről VÉRTES (1967: 252–253) hasonló értelemben írt.

Ezen névutó ősosztják hangalakja **niŋt* lehetett, amely a szurguti nyelvjáráásokban felvette az *-i* ablativusragot (l. (1.) *ewəɬt* alatt), abszolút töve pedig *ni-*, amely a *nik* 'Zum Fluß hinunter stb.' (DEWOS. 984–985) szóban is megvan, és amely összetartozik a (8.) *nim* adverbiummal. Ennek a névutónak a töve talán **niŋ-*, de ezen *ŋ* elemről nem tudok semmit. Korábban arra tippeltem (HONTI 2003: 173–174), hogy ez az osztják *ŋ* esetleg összefügg a vogul adverbiumok egy részében megtalálható lativusi *-ŋk* és *-ŋ* elemmel, pl. TJ *noŋ*, KU *noχ*, *noŋχa*, KM *nok*, *noŋkə*, KO *nuk*, *nuŋk*, *nuŋkə*, P *nuŋk*, VNK *nuk*, *nuŋk*, *nuŋt*, LU *nuk*, LO *noŋχ*, So *nəŋχ* 'nach oben, hinauf' (ezeket l. LIIMOLA 1963: 190–192), most azonban úgy látom ennek eredetét, mint LIIMOLA a vogulét: „Vorläufig bleibt [...] die Frage nach dem Ursprung des *ŋχ* usw. der in Frage stehenden Lative *noŋkə* und *loŋχə* offen” (LIIMOLA 1963: 192).

Az abszolút szóvégi **-i* elem nyilván az ablativusi végződés, amely megvan a szurguti névszói paradigmában, és amely ugyancsak névutói eredetű (l. az (1.) Ni *ewəɬt* stb. alatt), vö. pl. Trj *iməji* 'asszonytól' (*imi* 'asszony'), *kəti* 'házból' (*kət* 'ház'). Az *ŋ* és az *i* közötti *t*-ben ugyancsak az uráli **-ta/*-tä* folytatóját látom, de ezt korábbi morfológiai témájú tanulmányaim (HONTI 2003: 174, 2006: 86) írásakor még nem ismertem föl. Így a szurguti osztják *niŋ(kə)ti* névutóban az ablativusi funkció pleonazmussal (*t* és *i* elemmel) van kifejezve, amelyben a *k* csak járulékhang lehet. (Ehhez az osztják névutóhoz vö. még HONTI 2003: 173–174.)

Tehát a keleti osztják **niŋt* ablativusi névutó *-t* eleme is az uráli **-ta/*-tä* ablativusrag folytatója, a mai szurguti szóvégi *i* pedig a szurguti nyelvjárások névutói eredetű ablativusragja (l. (1.) Ni *ewəɬt* alatt).

3. M a g y a r

Most pedig ennek az írásomnak valószínűleg a legmeglepőbb pontjára térek rá; arra a következtetésre jutottam ugyanis, hogy az uráli **-ta/*-tä* ablativusragnak a magyarban is van folytatója. Ennek a bizonyítására az alábbi adattárat állítottam össze:

innen: *ēnen*, *innend*, *innét*, *inet*, *innejd*, *inejd*, *innent*, *innentől* stb. (ÚMTsz. 2: 1087a–1088b); „a régiéknél gyakran elé is jön *innel*, *onnal*, *valahonnan* (innen, onnan, valahonnan helyett)” (CzF. 3: 97; l. még NySz. 1: 1593),

onnan: *onnal*, *onnand*, *onnat*, *onnajd*, *onnant*, *onnantól*, *onnét*, *onen*, *onnen* stb. (ÚMTsz. 4: 194a–195b); „A régiéknél igen gyakran *onnal* alakban találjuk; eléjön *odnad* is” (CzF. 4: 1066; l. még NySz. 2: 1128),

honnán: *honnal*, *honnen*, *honen*, *honnand*, *honnat*, *honnajd*, *honnét* stb. (ÚMTsz. 2: 992a–993a); „Régiéknél előjön *honnal* alakban is, (valamint ezek is: *onnal* = *onnan*, *valahonnan* = *valahonnan*” (CzF. 2: 1673; l. még NySz. 1: 1483).

Nemrégiben egy dolgozatomban már kitértem ezen adverbiumok történeti értelmezésére (HONTI 2018: 32–36). Akkor a mutató névmások **ad* és **ed* változatával is számolva **idnen* (> *innen*) és **odnan* (> *onnan*) adverbiumi alakokat rekonstruáltam.¹²

¹² SIMONYI (1892–1895: 332) szerint HUNFALVY (1852: 141) is *d* tövű (*id*, *od*) tőlakokkal számolt ezen szavakban.

Az *innen*, az *onnan* és változataik létrejöttére a TESz. (2: 217ab, 1082b–1083a, hasonlóan: EWUng. 1: 615b–616a, 2: 1063ab) adta magyarázat korábbi dolgozatomban az alábbi kérdések megfogalmazására kényszerített:

„1. miért ablativusi funkcióban járult az **n* locativusrag a mutató névmás tövéhez (**i-n*, **o-n*); 2. miért ismétlődött meg az **n* locativusrag az előző lépésben létrejött szóalakban (**i-n > *i-nen*, **o-n > *o-nan*); 3. miért következett be az **-n- > *-nn-* nyúlás (**i-nen > i-nnen*, **o-nan > o-nnan*). [Bekezdés.] A TESz. abban az esetben is adós marad a szükségszerűen fölmerülő válaszokkal, amikor az **ed*, **od* tövű mutató névmásoknak esetraggal való kiegészüléséről szól: – 1. hogyan és milyen körülmények közt jött létre az ablativusi funkciójú, **n* locativusragból felépült **-nen*, **-nan* rag; – 2. miért került ablativusi funkcióban a **-nen*, **-nan* locativusrag a mutató névmás tövéhez” (HONTI 2018: 33). Ezekre a kérdésekre igyekeztem főleg hangtörténeti válaszokat találni (HONTI 2018: 34–35), amelyeket itt természetesen nem ismétlek meg teljes részletességükben.

Ehhez a problémakörhöz tartozik ezeknek az adverbiumoknak az esetragjával kapcsolatos probléma is: „Az *innen*, *innét* ~ *innejd*, *onnan*, *onnét* ~ *onnajd*, *honnán*, *honnét* ~ *honnajd* esetében az egyik legsúlyosabb problémát a locativusi *n* és *t (> d)* ablativusi funkciójának magyarázata jelenti. Ezek az U **-na/*-nä* és a ?FU/Ug **-t(a/ä)* locativusrag folytatói; a rokon nyelvek tanúsága szerint egyértelműen locativusi funkciójú elemekről van szó, vagyis nagyon furcsa lenne, ha a magyarban ablativusi szerepben is megjelenének, de csak az idézett adverbiumokban” (HONTI 2018: 34; ehhez vö. BEKE 1950: 14–15).

„Az ugor nyelvek közös ablativusragja az **l*¹³ volt, vö. pl. m. *alól*, *közül*, R., N. *hazul* (~ *hazulról*); e rag egyes névutókban és határozószókból locativusi funkcióra is szert tett, pl. *hol*, *fölül*, *kívül*, *körül*” (HONTI 2018: 34). Kulcsfontosságúnak vélem ezen adverbiumoknak az *l* ablativusraggal alakult, ma már korlátozott elterjedtségű változatait: *innel* (~ *innen*, *innét*), *onnal* (~ *onnan*, *onnét*), *honnal* (~ *honnán*, *honnét*). BEKE szinte szenvedélyesen újra és újra foglalkozott ezen (mutató) névmásaink adverbiumi származékainak hangtörténeti rejtélyeivel (BEKE 1920, 1929, 1933, 1950), és a *talál > tanál*, *dalol > danol* disszimilációs változásra utalva írja: „Wahrscheinlich sind auch die Formen wie *inel* (< *ēnel*), *onal*, *honal* von den ursprünglichen Formen **ilel* (< **ēlel*), **olal*, **holal* entstanden. Doch auch diese sind nicht die ursprünglichen Ablativformen, sondern nur **il* (**ēl*), **ol*, **hol*, d. h. der Pronominalstamm mit dem ursprünglichen Ablativsuffix *-l*. In den Formen **ilel* (**ēlel*), **olal*, **holal* kommt das Suffix *-l* wiederholt vor. So eine Wiederholung des Suffixes ist in einsilbigen Wörtern keine seltene Erscheinung im Ungarischen” (BEKE 1950: 17). Ennek a dolgozatának egy előfutárában fontos dologra hívta fel a figyelmet: „Az *innen*-nek [...] a népnyelvben van még egy változata, amelyről eddig nem történt említés, ezekben az összetételekben: *élel-amoda* (Szatmár m.), *élel-amott* (Bereg m.) ’ottan, amott, ott távol’ (MTSz.)¹⁴” (BEKE 1929: 95, l. még MTSz. 1: 477, MTSz. 1–2: 477), további ilyen adatok:

¹³ Itt meg kell megjegyezni, hogy a 2018-as cikkemben figyelmetlenségem következtében azt írtam, hogy a TESz. az említett adverbiumok kapcsán nem szól az *-l* ablativusragról – tévedtem!

¹⁴ MTSz. 1: 477, 1–2: 477.

amoda: él-a., élél-a., élélél-a., élés-a., élésél-a. (SzamSz. 1: 201–202, SzamSz. 1–2: 201–202; ÚMTsz. 1: 219ab, 2: 81a). (Ehhez vö. még HONTI 2018: 33–34.)

Nem kevésbé figyelemre méltók a *t* és *d* záróelemet tartalmazó adverbiumok sem: *innét ~ innejd, onnét ~ onnajd, honnét ~ honnajd*; ezeket az orális dentális zárhangú elemeket semmiképpen sem tudom a *-t* locativusraggal azonosítani, hiszen funkcionálisan ugyanolyan furcsa lenne, mint az *innen* stb. szóvégi *n*-jének a másik ősi locativusragból való magyarázata. Az obi-ugor nyelvek adverbiumaiban jelentkező ablativusi *t*-nek a megfelelőjét látom az *innét, onnét, honnét t (> d)* elemében, és így az uráli alapnyelvi **-ta/*-tä* ablativusrag folytatójának tekintem. Ezek a *t*-t tartalmazó adverbiumok az ősmagyar korban születtek meg, és a *t* eredeti funkciója gyorsan elhalványulhatott a vele homofon **-ta/*-tä* locativusrag mellett (amelynek folytatója a mai magyar nyelv alaktanának perifériájára szorult), ezért a beszélők számára a kettő szinte egybeolvadt, és ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az *innel, onnal, honnal* és az *innét, onnét, honnét* mellett megjelentek a locativusi *-n*-es változatok: *innen, onnan, honnan*. Azt hiszem, nem véletlen, hogy a gyakori *innentől* pleonasztikus alak mellett ritka az *innéttől* változat, mert az *innét* még most is egyértelműen tükrözi az ablativusi funkciót. Ezen adverbiumoknak vannak rövid *n*-t tartalmazó korábbi változataik is: *enejd, énen* (TESz. 2: 217a; EWUng. 1: 615b–616a), *onan, onejd, onaj, onen* (TESz. 2: 1082b–1083a; EWUng. 2: 1063ab), *honat, honal, hunen* (TESz. 2: 141b; EWUng. 1: 573b–574a);¹⁵ korábbi tanulmányomban igyekeztem az *n > nn* változásnak okát adni (HONTI 2018: 32, 35–36). (Ezeknek az adverbiumoknak az alaktani színességét illetően I. D. MÁTAI 1992: 602–603.)

BEKE nyomdokain haladva és leegyszerűsítve a folyamatot a következőképpen látom az *innét ~ innen* adverbiumnak és társainak a kialakulását: **il ~ *idel > *ilel ~ *idlel > él, élél ~ *inel ≥ *inet* és **idnel ~ *idnet > innel ≥ innét ~ innen ≥ innejd, innent, innend* stb. „Kétségtelen, hogy az *ez* és az *ide* (< *id* + lativusi *-é*), *itt* (< **id* + locativusi *-t*), *innen* (< **id-nen*) [...] egy és ugyanannak a névmási tőnek a származékai” (EtSz. 2: 114; hasonlóan EWUng. 1: 615b–616a).

A *ho-* névmástó esetében nem számolhatunk **hod-* változattal szemben a mutató névmások *id-*, *od-* változatával, ezért a *honnán, honnét* alakok szóbelseji konzonantizmusa teljesen nyilvánvalóan az *onnan, onnét* (és az *innen, innét*) analógiájára jött létre. Erről D. MÁTAI (1991: 415) éppen ellenkező értelemben nyilatkozott.

Mind egy korábbi írásomban (HONTI 2018), mind a jelen tanulmányomban *d*-t tartalmazó töváltozatokból értelmeztem és értelmezem a tárgyalt adverbiumi alakokat. Ugyanilyen „eretnek” gondolatokat fogalmaztam meg az általam instabil tövűnek nevezett igék (pl. *hisz, vesz*) töváltozataival kapcsolatban is (HONTI 1985, 2013); egyebek közt arra utaltam, hogy a *szedett-vedett* második tagjának *d*-je nem az első tag analógiájára jelenhetett meg, hanem a *vesz d*-s tövéből keletkezett formáról van szó (HONTI 2018: 37, 11. jegyzet). A *d* mindkét környezetben „rejtőzködő” elem, de egyébként természetesen semmi közük sincs egymáshoz.

¹⁵ Ugyanígy magyarázódik a CASTRÉN-féle déli osztják *χattīwet* és *χattīwen* viszonya is (I. a B) Uráli kori ablativusi **-ta/*-tä* c) pontban).

Az ablativusi **-ta/*-tä* eredete. – A fenti anyag vizsgálatának tanulsága, hogy mindhárom ugor nyelvben kimutatható *t* elemű ablativusi végződés, amely az U **-ta/*-tä* rag folytatója.

Az uráli nyelvek hang- és morfológiatörténetét részletesen ismerő és ismerető kutatók azonban régen elvetették a fokváltakozásra támaszkodó magyarázatokat: COLLINDER kétségét fejezte ki a fokváltakozás uráli alapnyelvi eredetét, valamint a finn *-ta/-tä* stb. elemnek az ugor (magyar és vogul) *-l* morfémával való összetartozását illetően (COLLINDER 1961: 218, 288). E. ITKONEN (1973, 1966: 261, 417a) a **t* elemű finnségi–lapp–mordvin esetragok uráli előzményét separativusnak (és ablativusnak is) nevezte (vö. még HAKULINEN 2000: 101), esetleges ugor képviselőiről természetesen nem szólhatott.

A kritikus olvasó ellenetesként megfogalmazhatná, hogy a **-ta/*-tä* ugor nyelvekbeli meglétére felsorakoztatott érveim csak igen korlátozott nyelvi anyagon nyugszanak. Aligha tekinthetjük azonban különleges jelenségnek, hogy egy ősi elem csak marginálisan van képviselve, ugyanezt látjuk például a **t* kezdetű 2. személyű személyes névmásokból keletkezett személyjelölő osztják szuffixumokban is (l. pl. HONTI 2010–2011: 12, 2014: 9–10).

Az U **-ta/*-tä* separativus-ablativus vajon nem függ-e össze a caritivus U **-tta/*-ttä* képzőjével? KORHONEN szerint az abessivus/caritivus morfémája az uráli alapnyelvben **-ptV*, esetleg **-ktV* lehetett (bár szerinte ez a laphoz nem illik) (KORHONEN 1981: 226–227). T. ITKONEN **-pta/*-ptä*, **-kta/*-ktä* alakokat rekonstruált, ebben az utóbbiban a lativusi **-k* és a separativusi **-ta/*-tä* esetragokat látja (T. ITKONEN 1992: 223). A *k*-s változatot javasolta JANHUNEN (1982: 29, 31, 37) is. Az ablativus és a caritivus kapcsolatának megerősítésére funkcionális párhuzamot kínál a magyar és a vogul *-tVl* hangalakú fosztóképző: „a magyarban is, a manysiban is a módhatározó egyik leggyakoribb alakú kitevője az *-l* ablativusrag, önként adódik az a következtetés, hogy a magyar–manysi fosztóképző *l* eleme azonos az ablativusi *-l* raggal. (Szóbeli értesülésem szerint MÉSZÖLY is azonosítja a fosztóképző *l*-jét az ablativusi *l* raggal szegedi egyetemi előadásában.)” (SZ. KISPÁL 1956: 628; az eredetiben részben ritkítva, H. L.). Erre a következtetésre T. ITKONEN (1992: 231) egyetértőleg hivatkozik. (Ennek az abessivusi *-l*-nek a mások általi történeti megítéléséről I. H. VARGA 2006: 14–15.)

4. A locativus. Az engem foglalkoztató másik esetrag is *t* elemű, ez a vogul és a magyar jól ismert régi (ugor koriként számontartott) locativusragja. Több kutató is hangsúlyozta, hogy ez a rag megvan néhány osztják adverbiumban, továbbá a finn-permi nyelvek is őrzik talán egy ilyen esetragnak a nyomát.

ZSIRAI (1937: 69, 1994: 71) az ugor kori **-t* locativusragról megjegyzi, hogy „az osztjákban mindössze néhány régi határozószóban maradt meg a nyoma”. Ő az összetett osztják comitativusragról nem szól, miként a vogult sem említi meg. Lábjegyzetben viszont ezt írja: „A ’most’ jelentésű finn *nyt* (**nyyt* < **nüyüt*; tőszava *nyky* ’mostani, most, mostanság’) és néhány *-t* végződésű finnségbeli régi, ill. nyelvjárási határozószó arra a föltevésre készíti az embert, hogy a *t* határozórag hajdan az egész finnugorságban használatos lehetett” (ZSIRAI 1937: 69, 1994: 71). HAJDÚ (1981: 136, 141, 1987: 220, 227) a magyar helynévbéli (pl. *Kolozs-*

várt), névutói (pl. *mellett*), adverbiumi (pl. *itt*), nyelvjárási locativusi (-*nott/-nött* összetett ragbeli) -*t*-ről, valamint a *t-t* tartalmazó vogul -*nāt/-nāt* és az osztják -*nat/-nāt* comitativusragról emlékezik meg, amelyeknek alapnyelvi előzményét így közli: Loc II. (PFU) *t*.

Osztják locativus

COLLINDER (1960: 296–297) szól a vogul -*t* locativusragról, a magyar -*t*-ről és az osztják (adverbiumi) -*t*-ről, továbbá utal lehetséges votják, zürjén, mordvin, finn (*nyt*) és észt (*nüüd*) megfelelőkre. LIIMOLA (1963: 53–54) is ír arról, hogy a locativusi -*t*-nek vannak a finn-permiben képviseletei.

A (4.) Trj J *tatti*, DN DT KoP *tattə* 'здесь; täällä; hier', a (5.) V Vj *tat*, *tåt* 'там, tuolla, dort', Vj *tattj*, Trj *tättj*, J *tattj* 'этак, so, siellä, da; dort', V Vj Trj J *tõt*, Ni Kaz *tõta*, O *tota* 'там; da, dort', Ni Kaz *χõta*, O *χõtä* 'где' (DEWOS. 444) névmási adverbiumok őrzik a finnugor locativusi *-*t*-t (az osztják adatokhoz vö. VÉRTES 1962: 256, 269), V Vj Trj J *it* 'jetzt stb.' (DEWOS. 3–4).

Talán a következő névutóban is a -*t* locativusrag lappang: V *säyi*, *säyit*, *säyø'*, Vj *säyi*, Trj *säyit*, *säyi*, J Sal *säyit*, DN Ni *säxat*, Kaz *säxat*, *säxæt*, O *säxat*, (St.) *säxajæt* 'по; nach, wie; entlang' (TERĚŠKIN 1981: 419; DEWOS. 1310–1311). A STEINITZ feljegyezte O *säxajæt* alak mutatja meggyőzően, hogy őszosztják **säya*/**säyi* alakhoz járult a *-*t*, és a kettő együttese vált névutóvá, ehhez vö. Sy *imoLti taχajη* 'an einer Stelle' (STEINITZ 1939/1975: 103 ← V Vj *täyi*, Trj *täyi*, DN Ni *täxə*, Kaz *täxi*, O *täxa* 'место; Stelle, Ort' (DEWOS. 1408–1409). – Lektoraim egyike figyelemre méltó megjegyzést tett a V *säyit* stb. kapcsán: „Nézetem szerint ez a -*t* lehet ugyanúgy ablativusi is, ugyanis a *säyit* névutónak prolativusi/prosecutivusi 'vmi mentén' jelentése is van. Az osztjában, de más nyelvekben is ezt a jelentést ablativusrag fejezi ki, vö. fi. *ovesta* 'ajtón át', osztj. Sur *owpiji* 'ua.', *leki* 'úton, út mentén'". Igaza van, így tehát ezen osztják névutó -*t*-je alternatívan magyarázható akár a locativus-, akár az ablativusragból, de a két elem akár egybe is olvadhatott ebben a névutóban.

LIIMOLA (1963: 53–54) hívta fel a figyelmet arra, hogy ez a *-*t* nemcsak megkövült adverbiumokban található meg, hanem kivételesen főnevekben is, de sejtésem szerint ezek is megkövült adverbiummá vált formák, pl. Trj *sāmŋ'i* 'vor dem Augen, sichtbar stb.', DT *sə•māŋtʃ*: *sə•māŋte* 'm, -en, -e't' 'vor meinen usw. Augen', Kr *tūrəm sə•māt* 'bei Gott [Isten szemében]'¹⁶ ← Trj *sām*, DN *sem* stb. 'Auge' (LIIMOLA 1963: 54; vö. még DEWOS. 1338–1340), Trj *lirti*, Kr *tert*, Ni *tertə*, Kaz *лerti* 'sichtbar, offen' ← J *lirəŋ*, Kr *terə*-, O *lir* 'deutlich, sichtbar, sicher' (LIIMOLA 1963: 54; vö. még DEWOS. 800–801).

LAKÓ (1950, 1951, 1952) több alkalommal is foglalkozott ennek az ugor ragnak lehetséges finn-permi megfelelőivel. Szerinte a permi nyelvek -*t* hangalakú transitivusragját (zürjén *d*, *t*, votják *ti!*) és prosecutivusragját (zürjén *ti*, votják *ti!*) két különböző alapnyelvi formából érthetjük meg (l. pl. LAKÓ 1952: 14, 22). Íme néhány példa a finn-permi nyelvekből: finn *nyt* 'jetzt', *kaiketi* 'wohl, wahrscheinlich', *peräti* 'ganz, gründlich, völlig' (LIIMOLA 1963: 54), észt *nüüd* 'jetzt' (LAKÓ 1952: 21), mordvin E *čit'*, M *šit'* 'днем' ← E *tši* ~ *tšj*, M *ši* 'Sonne; Tag' (MWb. 1: 257a,

¹⁶ Olyasmi lehet, mint a névutóvá vált m. *szemben: velem, veled, vele* sz.

249b), E M *vet'* 'по ночам, ночью; nachts, in der Nacht' ← *vé* 'Nacht' (MWb. 4: 2581a, 2580a), *perit'* 'в течение' (SEREBRENNIKOV 1967: 35–36), cseremisiz *kəzət* 'jetzt' (LAKÓ 1951: 351, 1952: 22; LIIMOLA 1963: 54),¹⁷ zürjén *panid* 'gegen, entgegen, zuwider' (SWsch. 189a) ~ votják *puñit, puñit', pumit* 'gegen, entgegen, gegenüber' (← *puñini* 'tulla vastaan; entgegnkommen', WWsch. 212a; RÉDEI 1962: 208; vö. még PEREVOŠČIKOV 1962: 299; SEREBRENNIKOV 1963: 370).

„Das *t* der Endungen der ugrischen und permischen Sprachen geht auf **tt* zurück, und da im Wortauslaut keine mit Geminaten vergleichbaren Konsonanten vorkamen (s. ERKKI ITKONEN Vir. 1957 S. 13, SKHTA S. 68¹⁸), ist für die Endung eine auf einen Vokal ausgehende Grundform anzusetzen: **-ttə* (s. ERKKI ITKONEN FUF XXXII Anz. 64¹⁹) bzw. *-tta, -ttä* (s. COLLINDER CGr. 296²⁰)²¹ (LIIMOLA 1963: 54–55). LAKÓ azonban határozottan állást foglalt amellett, hogy ezen ősi locativusrag finnugor kori előzménye **-t* volt (LAKÓ 1952: 22). LAKÓnak van igaza, a lexémák mutatta hangváltozások (pl. U/FU **tt* > m. *t*) ugyanis nem szükségszerűen egyeznek meg a toldalékokban bekövetkezettekkel (vö. KORHONEN 1981: 227; T. ITKONEN 1992: 223, 232), pl. a magyar sg. 2. *-d* igei személyrag és birtokos személyjel, valamint a pl. 2. *-t* (< **-t*) igei személyrag és birtokos személyjel hangalakja nem *z*, a többes számú személyes névmások *k*-ja (*mink, tik*) és az ezekből keletkezett igei személyragok és birtokos személyjelek (*-tok/-tők/-tök*) *k*-ja nem vokalizálódott, hanem *k*-ként megőrződött (HONTI 1995: 66–67, 1997: 102, 2010–2011: 44, 47–48).

Ehhez hasonló az **n* elemű, másik ősi locativusragnak a vogulbeli sorsa, amely nyelvben ugyancsak adverbiumokban őrződött meg, pl. TJ *iün* stb. 'zu Hause, drinnen', TJ *l̄i•n* stb. 'am unteren Laufen eines Flusses; unten' (I. LIIMOLA 1963: 131–149).

5. A tárgyalt ablatívusi **-ta/*-tü*, a locatívusi **-t* és az ablatívusi **-l* esetleges történeti kapcsolatairól. BERECZKI GÁBOR finnugor bevezetőiben a következőképpen fogalmazta meg ezzel kapcsolatos óvatos feltevését: „Az ablatívusz **-ta* ragja az ugor nyelvekben feltehetően átértékelődött, locatívuszrag vált belőle, s így erre vezethető vissza a régi m. *-t(t)* is (vö. *itt, ott, Kaposvárt*) [...] Az uráli *-ta* ablatívuszrag átértékelődése folytán az ugor nyelveknek új ablatívuszragot kellett kifejleszteniük, ez lett az **-l*. Az ugor nyelvek ablatívuszragja (vö. m. *alól, mögül*) valószínűleg a finnugor nyelvekben igen elterjedt **-l* helynévképzőre (vö. fi. *Karjala*) vezethető vissza” (BERECZKI 2003: 52). Az idézet első részében foglaltak kissé részletesebben előadva megtalálhatók HAJDÚ (1973: 122–123, 1981: 142, 1987: 229–231) munkáiban, amire mostanában CSÚCS (2019: 68) hivatkozott egyetértően. E nézettel kapcsolatos ellenvetéseim a fent előadottak értelmében:

¹⁷ BERECZKI (2002: 139) szerint azonban a cseremisiz szó nem tartalmaz semmiféle képzőelemet.

¹⁸ ITKONEN 1957: 13, 1961: 68.

¹⁹ ITKONEN 1956: 64.

²⁰ COLLINDER 1960: 296.

²¹ Hasonlóan: HAKULINEN 2000: 111.

a) Az ablativusi **ta/*tä* elemnek ugor locativusi raggá való átértékelődését teljesen valószínűtlennek gyanítom, mégpedig azért, mert az ablativusi funkciójú **-t* az ugor korban még megvolt, továbbá a locativusi **-t* igen nagy valószínűséggel már a finnugor alapnyelvben is létezett, homofóniájuk révén legfeljebb egyes lexémákban eshettek egybe némely nyelvekben.

b) Az *l* elemű finn stb. helynévképző eredetileg gyűjtőnévképző lehetett (erről l. HONTI 1997: 70), nem látom tehát indokoltnak, hogy akár gyűjtőnévképzőként, akár helynévképzőként éppen ablativusi funkcióra tett volna szert, sokkal természetesebb lett volna a locativusi vagy esetleg a lativusi funkció kialakulása (vö. HAKULINEN 2000: 104; még l. az A) Ugor kori ablativusi **-l* című pont záró szakaszát).

6. Összefoglalás. Fentebb helyviszonyt kifejező három ugor esetrag eredetét és esetleges rokonságát vettem górcső alá. Ezek közül kettő ablativusi funkciójú: az *-l* és a *-t* ablativusi végződés, a másik *-t* pedig locativusi. Az *-l* ablativus ugor kori szülemény, az ugor nyelvek eddig fel nem ismert *-t* ablativusragja uráli kori, a *-t* locativusrag az osztjákban csak megkövült adverbiumokban fedezhető fel, és nagy valószínűséggel vannak megfelelői a finn-permi nyelvágban is, tehát finnugor alapnyelvi örökségről van szó.

Kulcsszók: ugor, finnugor, uráli, helyviszonyt jelölő esetragok, adverbium, névutó.

Hivatkozott irodalom

- AHLQVIST, AUGUST 1891. *Wogulisches Wörterverzeichnis*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 2. Société Finno-Ougrienne, Helsinki.
- AHLQVIST, AUGUST 1894. *Wogulische Sprachtexte nebst Entwurf einer Grammatik*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 7. Société Finno-Ougrienne, Helsinki.
- BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND szerk. 1956. *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BEKE ÖDÖN 1905a. A vogul határozók. *Nyelvtudományi Közlemények* 35: 71–100, 165–193.
- BEKE ÖDÖN 1905b. A vogul határozók. Különlenyomat a *Nyelvtudományi Közlemények* XXXV. kötetéből. Budapest.
- BEKE ÖDÖN 1920. Névmasi határozóink történetéhez. *Magyar Nyelvőr* 49: 73–76, 115–118.
- BEKE ÖDÖN 1929. *Innen, onnan, honnan*. *Magyar Nyelvőr* 58: 95.
- BEKE ÖDÖN 1933. A magyar etymológiai szótárhoz. *Magyar Nyelvőr* 62: 22–26, 47–50.
- BEKE ÖDÖN 1950. Ung. *innen, onnan, honnan*. In: *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 98. Société Finno-Ougrienne, Helsinki. 13–25.
- BERECZKI GÁBOR 2002. *A cseremisiz nyelv történeti alaktana*. Studies in Linguistics of the Volga Region. Supplementum 1. University of Debrecen, Debrecen.
- BERECZKI GÁBOR 2003. *A magyar nyelv finnugor alapjai*. Universitas Kiadó, Budapest.
- CASTRÉN, M. ALEXANDER 1858/1969. *Versuch einer ostjakischen Sprachlehre nebst Wörterverzeichnis*. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften herausgegeben von ANTON SCHIEFNER. *Zweite verbesserte Auflage*. Nordische Reisen und

- Forschungen 6. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, St. Petersburg. / Zentralantiquariat der Deutschen Demokratischen Republik, Leipzig.
- COLLINDER, BJÖRN 1960. *Comparative Grammar of the Uralic Languages*. Almqvist & Wiksells, Stockholm.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 1–6. Emich Gusztáv / Athenaeum, Pest/Budapest, 1862–1874.
- CSEPREGI MÁRTA 1998. *Szurguti osztják chrestomathia*. JATE, Szeged.
- CSÚCS SÁNDOR 2019. *Miért finnugor nyelv a magyar?* Reguly Társaság – Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- DEWOS. = STEINITZ, WOLFGANG, *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Lieferung 1–15*. Akademie-Verlag, Berlin, 1966–1993.
- EtSz. = GOMBOCZ ZOLTÁN – MELICH JÁNOS, *Magyar etymologiai szótár* 1–17. füzet. MTA, Budapest, 1914–1944.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Hrsg. LORÁND BENKŐ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- FUCHS, D. R. 1911. *Laut- und Formenlehre der südostjakischen Dialekte. Auf Grund der Sammlungen und grammatischen Aufzeichnungen von S. PATKANOW Bearbeitet von D. R. F. K. n.*, Budapest.
- HAJDÚ PÉTER 1973. *Bevezetés az uráli nyelvtudományba*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HAJDÚ PÉTER 1981. *Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HAJDÚ PÉTER 1987. *Die uralischen Sprachen*. In: HAJDÚ, PÉTER – DOMOKOS, PÉTER, *Die uralischen Sprachen und Literaturen*. Akadémiai Kiadó – Helmut Buske Verlag, Budapest–Hamburg. 21–450.
- HAKULINEN, LAURI 2000. *Suomen kielen rakenne ja kehitys. 5., muuttamaton painos*. Helsingin Yliopiston Suomen Kielen Laitos, Helsinki.
- HONTI LÁSZLÓ 1973. Az osztják magánhangzó-váltakozások koráról és keletkezéséről. *Nyelvtudományi Közlemények* 75: 301–318.
- HONTI, LÁSZLÓ 1977. Beobachtungen über die Laut- und Formenlehre gegenwärtiger Surguter Mundarten des Ostjakischen. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 27: 271–286.
- HONTI LÁSZLÓ 1978. Szurguti osztják szójegyzék. *Nyelvtudományi Közlemények* 80: 327–345.
- HONTI LÁSZLÓ 1982. A szalimi osztják nyelvjárás hang- és alakjának ismertetése. *Nyelvtudományi Közlemények* 84: 91–119.
- HONTI LÁSZLÓ 1984. *Chrestomathia Ostiaca*. Tankönyvkiadó, Budapest. (Második, változatlan kiadása 1986-ban, ugyanott.)
- HONTI LÁSZLÓ 1985. Széljegyzetek instabil tövű igéink történetéhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 87: 49–87.
- HONTI, LÁSZLÓ 1995. Zur Morphotaktik und Morphosyntax der uralischen/finnisch-ugrischen Grundsprache. In: LESKINEN, HEIKKI red., *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum 10–15. 8. 1995. Pars I. Moderatores*, Jyväskylä. 53–82.
- HONTI, LÁSZLÓ 1997. Numerusprobleme (Ein Erkundungszug durch den Dschungel der uralischen Numeri). *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54: 1–126.
- HONTI LÁSZLÓ 2003. Az osztják approximativusrag eredete (avagy egy uráli szócsalád nyomában). *Nyelvtudományi Közlemények* 100: 168–176.

- HONTI, LÁSZLÓ 2006. Eräästä ugrilaisten kielten postpositioperäisistä kaasussuffiksien perheestä. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 91: 81–91. <https://doi.org/10.33340/susa.81949>
- HONTI LÁSZLÓ 2010–2011. Personae ingratisimae? A 2. személyek jelölése az uráliban. *Nyelvtudományi Közlemények* 107: 7–57.
- HONTI LÁSZLÓ 2013. Széljegyzetek instabil tövű igéink történetéhez. In: HONTI LÁSZLÓ, *Magyar nyelvtörténeti tanulmányok*. Károli Könyvek. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 201–254.
- HONTI LÁSZLÓ 2014. *Personae ingratisimae? A 2. személyek jelölése az uráliban*. Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- HONTI LÁSZLÓ 2017. *A magyar és a nyugati ótörök szókészleteti kapcsolatairól*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 196. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HONTI LÁSZLÓ 2018. Ösmagyar hangtörténeti talányok 2. U/FU/Ug *-t- ösm. *-δ- ≥ *-z- > m. -d(-) ~ -z(-). *Magyar Nyelv* 114: 23–43. <https://doi.org/10.18349/magyaryelv.2018.1.23>
- HONTI LÁSZLÓ – RUSVAI JULIANNA 1977. Pimi osztják szövegek. *Nyelvtudományi Közlemények* 79: 223–232.
- HUNFALVY PÁL 1852. Adalékok a magyar nyelvtudományhoz III. *Magyar Académiai Értesítő* 12: 138–153.
- ITKONEN, ERKKI 1956. Neue Zeitschriften. *Finnisch-ugrische Forschungen. Anzeiger* 32: 56–86.
- ITKONEN, ERKKI 1957. Suomalais-ugrilaisen kantakielen äänne- ja muotorakenteesta. *Virittäjä* 61: 1–23.
- ITKONEN, ERKKI 1961. *Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historianitutkimuksen alalta*. Tietolipas 20. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- ITKONEN, ERKKI 1966. *Kieli ja sen tutkimus*. Universitas 4. WSOY, Helsinki.
- ITKONEN, ERKKI 1973. Zur Geschichte des Partitivs. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 40: 278–339.
- ITKONEN, TERHO 1992. Ugrilaisten kielten karitiivista. In: DERÉKY, PÁL – RIESE, TIMOTHY – SZ. BAKRÓ-NAGY, MARIANNE – HAJDÚ, PÉTER Hrsg. *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag – Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára*. Institut für Finno-Ugristik der Universität Wien — MTA Nyelvtudományi Intézet, Wien–Budapest. 221–237.
- JANHUNEN, JUHA 1982. On the structure of Proto-Uralic. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 44: 23–42.
- KANNISTO, ARTTURI 1925. Die tatarischen Lehnwörter im Wogulischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 17: 1–264.
- KARA FERENC 1911. *Északi-osztják határozók*. Különlenyomat a Nyelvtudományi Közleményekből. Budapest.
- KARA FERENC 1911–1912. *Északi-osztják határozók (I)*. *Nyelvtudományi Közlemények* 41: 1–43, 145–81.
- SZ. KISPÁL MAGDOLNA 1956. A magyar-manysi fosztóképző. In: BÁRCZI–BENKŐ szerk. 1956: 625–629.

- KORHONEN, MIKKO 1981. *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 370. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KOROMPAY KLÁRA 1991. A névszóragozás. In: TNyt. I, 284–318.
- KT. = KARJALAINEN, K. F. – TOIVONEN, Y. H., *Ostjakisches Wörterbuch* 1–2. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 10. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 1948.
- K-WWb. = KANNISTO, ARTTURI – EIRAS, VUOKKO – MOISIO, ARTO, *Wogulisches Wörterbuch. Gesammelt und geordnet von A. K., bearbeitet von V. E., herausgegeben von A. M.* Lexica Societatis Fenno-Ugricae 35. Kotimaisten Kielten Keskuksen Julkaisuja 173. Société Finno-Ougrienne – Kotimaisten Kielten Keskus, Helsinki, 2013.
- LAKÓ, GYÖRGY 1950. Zur Frage des permischen Prosektivs und Transitivs. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 98: 219–243.
- LAKÓ, GYÖRGY 1951. Emploi du proscutif et du transitif dans les langues permienne, l'origine de leurs désinences casuelles. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 1: 75–118, 347–371.
- LAKÓ GYÖRGY 1952. A permi proscutivusrag és transitivusrag rokonnyelvi megfelelői. *Nyelvtudományi Közlemények* 53: 14–23.
- LIIMOLA, MATTI 1949. Wogulische Ableitungssuffixe. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 30: 248–272.
- LIIMOLA, MATTI 1955–1956. Zur wogulischen Formenlehre. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 58/3: 1–65.
- LIIMOLA, MATTI 1963. *Zur historischen Formenlehre des Wogulischen. I. Flexion der Nomina*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 127. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- D. MÁTAI MÁRIA 1991. A határozószók. In: TNyt. I, 401–432.
- D. MÁTAI MÁRIA 1992. A határozószók. In: TNyt. II/1: 570–661.
- MTsz. 1. = SZINNYEI JÓZSEF 1893. *Magyar tájszótár. I. kötet*. Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése, Budapest.
- MTsz. 1–2. = SZINNYEI JÓZSEF 2003. *Magyar tájszótár [I–II.]*. GOMBOCZ ZOLTÁN: *Pótlékok a Magyar tájszótárhoz*. Nap Kiadó, Budapest.
- M-WWb. = MUNKÁCSI, BERNÁT – KÁLMÁN, BÉLA, *Wogulisches Wörterbuch*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.
- MWb. = PAASONEN, HEIKKI, *Mordwinisches Wörterbuch* 1–4. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII/1–4. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 1990–1996.
- NySz. = SZARVAS GÁBOR – SIMONYI ZSIGMOND, *Magyar nyelvtörténeti szótár* 1–3. Hornyánszky, Budapest, 1890–1893.
- PEREVOŠČIKOV, P. N. szerk. [ПЕРЕВОЩИКОВ, П. Н. отв. ред.] 1962. *Грамматика современного удмуртского азыка. Фонетика и морфология*. Удмуртское книжное издательство, Ижевск.
- RADANOVICS [= RÉDEI] KÁROLY 1956. Két chanti névutó. In: BÁRCZI–BENKŐ szerk. 1956: 635–637.
- RÉDEI, KÁROLY 1962. *Die Postpositionen im Syrjänischen unter Berücksichtigung des Wotjakischen*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- RÉDEI KÁROLY 1977. Szófejtések. *Nyelvtudományi Közlemények* 79: 201–216.
- SAUER, GERT 1967. *Die Nominalbildung im Ostjakischen*. Finnisch-Ugrische Studien 5. Akademie Verlag, Berlin.

- SEREBRENNIKOV, V. A. [СЕРЕБРЕННИКОВ, Б. А.] 1963. *Историческая морфология пермских языков*. Издательство Академии наук, Москва.
- SEREBRENNIKOV, V. A. [СЕРЕБРЕННИКОВ, Б. А.] 1967. *Историческая морфология мордовских языков*. Наука, Москва.
- SIMONYI ZSIGMOND 1892–1895. *A magyar határozók. Második kötet*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- SSA 3. = *Suomen sanojen alkuperä*. 3. R–Ö. Toim. KULONEN, ULLA-MAIJA. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556. Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskuksen Julkaisuja 62. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus, Helsinki, 2000.
- STEINITZ, WOLFGANG 1939/1975. *Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten. Texte. Ostjakologische Arbeiten. Band 1*. Tartu. / Akadémiai Kiadó – Akademie-Verlag – Mouton, Budapest – Berlin – Den Haag.
- SWSch. = WICHMANN, YRJÖ – UOTILA, T. E., *Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 7. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 1942.
- SzamSz. = CSÜRY BÁLINT, *Szamosháti szótár* 1–2. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1935–1936.
- SZINNYEI JÓZSEF 1927. *Magyar nyelvhasználat*. Hetedik, javított és bővített kiadás. Finn-ugor kézikönyvek 3. Kókai Lajos kiadása, Budapest.
- TERÉŠKIN, N. I. [ТЕРЕШКИН, Н. И.] 1961. *Очерки диалектов хантыйского языка. Часть первая. Ваховский диалект*. Издательство АН СССР, Москва–Ленинград.
- TERÉŠKIN, N. I. [ТЕРЕШКИН, Н. И.] 1981. *Словарь восточнохантыйских диалектов*. Наука, Ленинград.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- TNyt. = *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. I. *A korai ómagyar kor és előzményei*. II/1. *A kései ómagyar kor. Morfológia*. II/2. *A kései ómagyar kor. Mondattan. Szöveggrammatika*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991–1995.
- H. VARGA MÁRTA 2006. *A magyar fosztó- és tagadóképző*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 51. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- UA. = BUDENZ JÓZSEF, *Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1884–1894.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.
- VÉRTES, EDIT 1962. Beiträge zur Kenntnis der ostjakischen Pronominaladverbien (II.). *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 12: 255–271.
- VÉRTES, EDIT 1964. *Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten von K. F. Karjalainen*. Bearbeitet und herausgegeben von E. V. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 128. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- VÉRTES, EDIT 1967. *Die ostjakischen Pronomina*. Uralic and Altaic Series 74. Akadémiai Kiadó – Indiana University – Mouton, Budapest – Bloomington – The Hague.
- VNGy. 1. = MUNKÁCSI BERNÁT, *Vogul népköltési gyűjtemény*. I. kötet. *Regék és énekek a világ teremtéséről*. Franklin Nyomda, Budapest, 1892–1902.

WWsch. = WICHMANN, YRJÖ – UOTILA, T. E. – KORHONEN, MIKKO, *Wotjakischer Wortschatz*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 21. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 1987.

ZSIRAI MIKLÓS 1937. *Finnugor rokonságunk*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

ZSIRAI MIKLÓS 1994. *Finnugor rokonságunk*. Az uráli nyelvrokonaikkal kapcsolatos legújabb ismeret- és forrásanyag rövid összegzésével közreadja ZAICZ GÁBOR. Trezor Kiadó, Budapest.

“Hidden” Ugric representatives of ancient case suffixes

The paper discusses the origin and cognateness of three Ugric local case suffixes on the basis of numerous linguistic data. Two of them, *-l* and *-t*, have functions of the ablative type; the third is locative *-t*. Ablative *-l* originates from the Ugric period, while the hitherto unrecognized ablative *-t* comes from the Uralic period. It appears that all of the three suffixes at hand are attested in each of the three Ugric languages. In Ostyak, locative *-t* only occurs in fossilized adverbs, but it has correspondents in the Finno-Permic branch of languages, too, hence it is inherited from the Finno-Ugric period.

Keywords: Ugric, Finno-Ugric, Uralic, local case suffixes, adverb, postposition.

HONTI LÁSZLÓ
Károli Gáspár Református Egyetem
MTA Nyelvtudományi Intézet